

o tom, čím náboženství „skutečně je“, ale pouze ho informují, jak daný pojem příslušný autor ve své práci používá, co jím má na mysli, když s ním operuje. Definičních strategií existuje vícero; volba některé z nich se odvíjí od předchozí teoretické rozvahy a základní otázky, kterou si autor ve své práci klade. Nejedná se přitom pouze o známou dichotomii substantivní a funkcionální definice, ale také o rozlišení „aktérské“ a „pozorovatelské“ perspektivy. V Nešporově knize tato otázka otevřeně reflektována není, přestože vymezení toho, co je to „náboženství“, představuje klíčový bod autorovy argumentace na podporu jeho hlavních tezí (připomeňme si: Češi jsou takovými „ateisty“ mimo jiné proto, že si „náboženství“ vymezují reduktivním způsobem). Faktická „elasticitá“ užívaných pojmů tak snižuje vypovídací hodnotu jakýchkoliv tvrzení, v nichž tyto pojmy figurují.

Máme-li poslední monografii Zdeňka Nešpora stručně a souhrnně zhodnotit, nabízejí se nám slova o nevyužitě šanci – podobně jako v případě knihy Davida Václavíka. Přestože si autor (jak sám deklaroval) publikací této knihy nečinil přehnané ambice, co se týče rozsahu jí pokrývané problematiky i míry její originality, lze její výslednou podobu jen stěží přijmout bez výhrad. Na vině jsou přitom hlavně absence jasně výkladové linie textu, kvalitativní nepoměr mezi jeho historicko-popisnou a sociologicko-výkladovou složkou, nepodloženost jeho ústředních tezí (zejména té o „specifičnosti“ či „výjimečnosti“ české ne/religiozity), jež úzce souvisí s nepřítomností relevantní komparace, a jeho místy nepřiměřená stylistická stránka (především v závěru). Pro sociologického čtenáře je pak zklamáním způsob, jakým autor ve své práci sociologii (ne)využívá. Přísně vzato, Nešporův text reprezentuje publikaci historika, který je sociologii inspirován a poučen (což je samo o sobě respektuhodné), ve své práci z ní však nijak promyšleně a systematicky nečerpá. Pojednávání téma přitom vyložené vyobízí ke zpracování z pozic historické sociologie, s jakou se v oblasti sociologie náboženství můžeme setkat například u Philipa Gorskiho, volajícího po „historicizaci“ sekularizační debaty (Philip S. Gorski, „Historicizing the Secularization Debate: Church,

State, and Society in Late Medieval and Early Modern Europe, ca. 1300 to 1700“, *American Sociological Review* 65/1, 2000, 138-167), nebo v českých podmínkách u Miloše Havelky (který je ovšem orientován teoretičtěji). Zapojení komparativního prvku by pak mohlo dovolit sledování například rozdílů v utváření kulturních obsahů spjatých s „náboženstvím“ a „sekularitou“ v modernizujících se evropských společnostech, v charakteru a efektivitě protináboženských/proticírkevních politik komunistických režimů či v podmínkách a mechanismech náboženské socializace a intergeneračního přenosu religiozity ve sledovaných populacích.

ROMAN VIDO

Jan Váně, Komunita jako nová naděje? Náboženské (ne)institucionalizované komunity z pohledu sociologie náboženství,

Plzeň: Západočeská univerzita
v Plzni 2012, 188 s.
ISBN 978-80-261-0085-4.

Jan Váně se ve své monografii zaměřuje na neinstitutionalizované laické náboženské komunity (dále NLNK) v prostředí katolické církve v České republice. Představuje zde dva kvalitativní terénní výzkumy, z nichž první se zabýval navozováním veřejné agendy katolickou církví v České republice, druhý pak dvěma komunitami z prostředí katolické církve v západních Čechách.

V úvodní kapitole autor především vymezuje terminologii, v níž zaujímá klíčové místo pojem pozdní moderna, což je podle autora proces, který představuje „vyústění radikálních proměn probíhajících v západních společnostech“, jehož „nejviditelnějším projevem je vzestup nejistoty ve všech sociálních sférách“ (s. 6-7). Klíčovým faktorem pozdní moderny je pluralismus, který je úzce provázán s procesy individualizace

(s. 7-8). Ty vedou k ustavování nejrůznějších adaptačních strategií, které Váně rozebírá právě na případu NLNK.

Záměrem práce je nejprve zodpovědět, „jak byla a je v sociologii konceptualizována a teoreticky promyšlena problematika komunit“ (s. 13) a následně přiblížit vlastní „etnografický výzkum, který se zaměřoval na analýzu adaptačních strategií u vybraných neinstitutionalizovaných laických náboženských skupin, které samy sebe označují jako komunity“ (s. 13). Volbu tématu z prostředí katolické církve Váně zdůvodňuje tím, že se pozornost badatelů zabývajících se náboženstvím a provádějících etnografický výzkum od 90. let soustředila především na nová náboženská hnutí, kdežto katolická církev byla zkoumána nanejvýš pomocí dotazníkových šetření (s. 14, 47). Zdá se totiž, „že v sociologii náboženství nadále přetrvává představa, že studium největší náboženské skupiny v České republice je nezajímavé“ (s. 14).

V následující kapitole Váně předkládá přehled dosavadního badání na téma komunity. Nejprve se věnuje klasickým teoriím (Marx, Durkheim, Weber) a upozorňuje, že známá Tönniesova distinkce komunity a společnosti, kde se z diachronického pohledu komunity proměňují ve společnosti, vedla často k dezinterpretacím a „nepředstavuje vhodný analytický nástroj“ (s. 22). Nosnějším se jeví být Durkheimovo pojetí, které umožňuje analyzovat například i komunity nacházející se v moderních velkých městech (s. 22). Dále autor představuje nejznámější etnografické výzkumy k danému tématu, které nakonec vedly k zásadní proměně sociologie komunit, jež se nyní inspiroje především podněty z teorie sítí, teorie racionální volby či teorie komunitarismu (s. 31-36). Kapitulu uzavírá otázka řešená v následující části knihy, totiž „jak a zda vůbec můžeme vypovídat o komunitách, které byly předmětem výzkumu“ (s. 45).

V ústřední, třetí kapitole Váně především předkládá a rozebírá výsledky svých dvou terénních šetření. V prvním z nich se soustředil na představy o prostředcích k navozování veřejné agendy katolickou církví u jejich čelních představitelů. K tomuto účelu využívá konceptu *agenda setting*. Agendou je míněn soubor nejdůležitějších

problémů, které se jednotlivé zájmové skupiny snaží ustavit jako témata ve veřejném prostoru. Ideálním okamžikem pro nastolení problému je tzv. „okno příležitosti“ (s. 51). K uvedení problému může zájmová skupina využít různé strategie, které na případu církve Váně důkladně rozebírá. Důležitým nástrojem jsou zde zejména média. Podle Váněho informátorů z řad církevní hierarchie totiž platí, že „chce-li církev úspěšně nastolit veřejné téma, je to možné pouze v mediální agendě, odkud se pak toto téma může potenciálně přenést do veřejné agendy“ (s. 69). Nejdůležitějším poznatkem je pak role, kterou při navozování veřejné agendy církevní hierarchové přisuzují tzv. dobře formovaným laikům. To Váněho přivádí právě k problematice NLNK, které se věnuje ve stěžejní podkapitole 3.4 „Neinstitutionalizované náboženské komunity v praxi“ (s. 79-152).

Pro dvě zkoumané komunity zavádí Váně fiktivní označení Gofer a Zahrada. Oběma je vlastní touha po možnosti realizovat (1) prožitek jednoty a pospolitěho života, (2) radikální křesťanství a (3) vyváženost z městského prostředí (s. 90). Ve vztahu k výše uvedenému je důležité, „že ani jedna z komunit nemá ambici měnit či radikálně oživovat církev, tak jak je to charakteristické pro tzv. nová hnutí. To, co sledují, je naopak hledání formátu a adaptačních strategií, které jim umožní vlastní způsob spolubytí a spoluprožívání při hledání a budování místa prodchnutého fyzickou přítomností a součinnostem“ (s. 105).

Váně se dále soustředí na adaptační strategie těchto komunit, kterými jsou (1) strategie ekologicky motivovaného jednání, (2) strategie jinakosti a náboženské neortodoxie a (3) strategie péče o nemocné (s. 106). V prvním případě se zdá, že „se jedná spíše o ekonomický impuls než o ekologické citění“ (s. 109) či „o tlak vnějších podmínek“ (s. 110). Druhá adaptace je pak „nejviditelnějším pokusem adekvátně reagovat na dopady individualizace“, vede však k oslabování deklarované náboženské příslušnosti (s. 113). Třetí strategie je vlastní především komunitě Zahrada a byla do jisté míry i podnětem jejího založení (s. 115), v určitém rozsahu ji však lze vysledovat i v komunitě Gofer: „Nejedná se o nic jiného než o léčbu

jedince, který téká a hledá spočínutí v čase nejistoty“ (s. 117). Dále se autor věnuje působení obou komunit ve veřejném prostoru a strategiím, kterými se do něj dostávají, tedy především mediální agendě. V tomto ohledu je zvláště úspěšná komunita Zahrada. Na druhou stranu tím však komunita postupně opouští původní model.

Za nejpodněnější část knihy považují podkapitulu 3.4.7 „Pod tlakem individualizace“ (s. 138-152), v níž se Váně táže, „co ... přesně mají na mysli členové NLNK, když hovoří o spiritualitě/duchovnu, a co rozumí autentickým životem křesťana“ (s. 141). Abychom totiž mohli „vysvětlit pojetí autenticity u příslušníků komunit, potřebujeme nejprve vědět, jak je provázána s procesy individualizace“ (s. 143). NLNK si podle všeho při svém volání po autenticitě neuvědomují, „že jen umocňují strukturální změnu, která nastala proměnou společnosti od moderny k pozdní moderně“ (s. 144-145). V této situaci pak nutně vyvstávají konfliktní situace. Není totiž zřejmé, „podle jakých kritérií komunita určuje, které individualizační projevy jsou ty správné a které jsou zavrženímhodné“ (s. 152). A tak „důraz na sdílení společného, tj. komunitního, prožitku vede k paradoxní situaci, kdy privatizující a individualizující se religiozita podporuje deprivatizační procesy“ (s. 155). S tímto problémem se opakovaně setkává komunita Gofer.

Za nejspornější aspekt Váněho práce pokládám nedostatečně vyjasněný vztah mezi dvěma výše představenými výzkumy: V jakém ohledu přispívá výzkum navozování veřejné agendy katolickou církví k pochopení složitých procesuálních změn, jimiž procházejí zkoumané NLNK? Tuto výtku posiluje zejména skutečnost, že v otázkách kladených církevním hierarchům se téma NLNK vůbec neobjevuje (viz Přílohu č. 2, s. 180). Podle Váněho byl však od fenoménu dobře formovaných laiků „již jen krok k ne-institucionalizovaným laickým náboženským komunitám“ (s. 47), a to proto, že

přípravu těchto laiků by podle církevních představitelů měla uskutečňovat právě hnutí a komunity (s. 77). Církvě totiž, zdá se, „v současnosti zbývají zejména NLNK, které ztělesňují v úvahách církevních představitelů potenciál pro to, aby se staly ‚převodovou pákou‘ mezi církví a společností“ (s. 79). Na druhou stranu Váně dokládá, že sami členové NLNK jsou vůči oficiální církvi značně kritičtí (s. 140).

Souvislost obou témat se v práci projevuje především tím, že výzkum NLNK „odhalil existenci generace aktivních katolických laiků, kteří by mohli být označováni jako tzv. promrhaná generace“ (s. 137). Slovníkem *agenda setting* řečeno, tato generace v 90. letech „představovala okno příležitosti, kdy církev mohla zase poskytnout srozumitelný náboženský jazyk generaci, která o to stála“ (s. 137). Již v úvodu Váně předkládá domněnku, že „komunity uvnitř církve i církev samotná v českém kontextu hledají způsoby a strategie, jak nastolovat témata ve veřejném prostoru a jak je tam udržet co nejdéle“ (s. 15). Ačkoli tato domněnka nepochybně postihuje podstatný aspekt zkoumaných fenoménů, jeho vazba na „vymezování se vůči modernizačním procesům“, které autor důkladně rozebírá při analýze vztahu individualizace a autenticity v závěrečné části ústřední 3. kapitoly (kap. 3.4.7, s. 138-152), zůstává nejasná.

Pokládám proto za poněkud nešťastné, že Váně téma vztahu NLNK, procesů pozdní moderny a individualizace váže primárně k otázce deprivatizace oficiální církve jakožto instituce. Domnívám se, že k analýze dějinných podmínek vzniku a vývoje NLNK by naopak mohlo přispět právě zasazení tématu do kontextu studia nových náboženských hnutí, k čemuž již i česká odborná literární produkce poskytuje oporu. Navzdory tomu práce řadou postřehů nepochybně představuje důležité obohacení české sociologie náboženství.

VOJTĚCH KAŠE